

De muzikale geschiedenis van de Bayreuther Festspiele, aflevering 9

door Johan Maarsingh

Bayreuth 1928 en 1930: Weer grammofoonopnamen in het Festspielhaus, een buitenlandse dirigent en Familieleed.

De Festspiele van 1928 boden eigenlijk hetzelfde programma als het jaar ervoor, zij het met veranderingen in de bezetting van de diverse opera's. In de Nederlandse kranten werd geen aandacht geschonken aan de opvoeringen, er was blijkbaar geen journalist naar Bayreuth gegaan voor een uitgebreid verslag. Wel is er een lijst gepubliceerd van data en namen van de werken.

Een overzicht van de voorstellingen van deze Festspiele: 1 juli *Tristan und Isolde*, 20 juli *Parsifal*, 22 - 26 juli *Ring*, 28 juli *Tristan*, 29 juli *Parsifal*, 1 - 5 augustus *Ring*, 6 aug. *Tristan*, 7 aug. *Parsifal*, 9 aug. *Parsifal*, 10 aug. *Tristan*, 12 - 16 aug. *Ring*, 18 aug. *Tristan*, 19 aug. *Parsifal*.

Volgens deze lijst (De Maasbode van 11 mei 1928) waren er nogal wat dagen zonder voorstellingen. Die zouden weleens besteed kunnen zijn aan de plaatopname van de *Tristan* die Columbia op twintig 78t-platen uitbracht. Hoeveel waarde aan deze technische onderneming werd gehecht, blijkt uit de extra plaat waarop de Engelse Wagner-biograaf Ernest Newman, gezeten aan de piano het werk toelicht. Deze toelichting is in het Engels. Er is ook een Franse versie uitgebracht waarop een zekere M. Bérard en M. Schneider zijn te beluisteren. De Duitse consumenten moesten het blijkbaar zonder deze bonus doen. John Hunt noemt in zijn Bayreuth discografie een uitgave op negentien platen. De Engeltalige versie is op cd uitgebracht als onderdeel van de uitgave door Naxos. De opera werd dus op 38 kanten is opgenomen. De firma Preiser biedt op twee cd's deze opname. Dat betekent dus dat niet elke maat is opgenomen. De eerste twee bedrijven zijn bijna helemaal compleet vastgelegd, maar voor de derde akte was er te weinig tijd, of zijn te veel sessies niet succesvol geweest.

Ernest Newman

Hugo Rüdell en het Koor

Berlijn en Bayreuth: in beide steden had Hugo Rüdell (1868-1934) de leiding van het koor. *Parsifal* is bij uitstek een werk waarin het koor van de Festspiele een grote rol heeft te vervullen en dat er juist fragmenten met koor worden gekozen voor de grammofoonplaat, is eigenlijk vanzelfsprekend.

Bayreuth moest zichzelf te verkopen en het koor was al in de tijd zonder radio een orgaan met een

uitstekende reputatie. Onder leiding van Karl Muck klinkt het koor in de Graalburcht plechtig, gedragen en heel langzaam, maar ook met een zeer goed verstaanbare uitspraak van de tekst. Dat er in een opname uit die tijd niets van de werking van de akoestiek is te merken, hangt samen met de stand van de opnametechniek. De diverse groepen ridders klinken via de ene microfoon van 1927 als een dicht bij elkaar gezet geheel. Voor echt ruimtelijk geluidseffect moeten we nog wachten tot 1962, de ene stereo-opname onder Hans Knappertsbusch.

Deze dirigent was in 1911 en 1912 assistent van Hans Richter in Bayreuth en was daardoor betrokken bij de opvoeringen van *Die Meistersinger von Nürnberg*. Toen hij in 1951 voor het eerst een voorstelling in het Festspielhaus dirigeerde, debuteerde Wilhelm Pitz als

dirigent van het koor van de Festspiele en was daarmee een zoveelste opvolger van Hugo Rüdell. Het verhaal gaat dat Knappertsbusch Pitz vaak aanspraak met... Hugo. Het bewijst hoe groot de betekenis van Hugo Rüdell is geweest voor het koor van de Bayreuther Festspiele, dat hij heeft gedirigeerd in de periode 1906-1934. Dat is dus vanaf het laatste jaar dat Cosima Wagner de artistieke leiding had tot en met het eerste jaar van de *Parsifal*-enscenering door Alfred Roller. In de opname die in 1928 van de *Tristan* is gemaakt is de kleine bijdrage van het koor te beluisteren. Het koor vervult een veel grotere rol in de opname van *Tannhäuser* (1930). <https://www.youtube.com/watch?v=EAchzUNrH0w>

Tristan op Columbia

Nanny Larsén-Todsén (1884-1982) zong in 1928 Isolde, net als in 1930 en 1931. Op 7 en 9 juni 1928, even voor de Festspiele in Bayreuth was Larsén-Todsén in Amsterdam te bewonderen als Brünnhilde in *Die Walküre* bij de Wagner Vereeniging. Dirigent was toen Artur Bodanski.

De opname van de tweede akte uit Bayreuth biedt het liefdesduet nagenoeg compleet, alleen de tweede inmenging door Brangäne is weggelaten, maar we hebben dus wel de passage van ongeveer tien minuten die in zoveel uitvoeringen wordt geschraapt. Dat is wel een bijzonderheid aan deze opname. <https://www.youtube.com/watch?v=DGngHpKrmsY>

De Noorse tenor Gunnar Graarud (1886-1960) maakt grote indruk als Tristan. Misschien dat zijn uithalen in het liefdesduet net niet helemaal van het hoogste niveau zijn, de ene solo-scène uit het derde bedrijf mag worden gerekend tot de hoogtepunten in de discografie van deze opera. Ivar Andrésens Marke is hier nagenoeg compleet opgenomen: alleen drie regels tekst uit de monoloog zijn geschraapt, uitgerekend net die rondom zijn felle aanklacht tegen Tristan, maar ook tegen Melot: 'Wozu mir diese Hölle'. Heel jammer van die coupure. Andrésens opname van 'Tatest du's wirklich' is een hoogtepunt in de Wagner-discografie. Rudolf Bockelmann (1892-1958) was in de periode 1930-50 een veel gehoorde Wotan. In 1928 debuteerde hij in Bayreuth als Kurwenal en is dus ook te horen op de plaat. In 1933 zong hij in Bayreuth de Wotan, daarmee was hij een opvolger van Friedrich Schorr. Joachim Sattler (1899-1984) zingt Melot. Hij zong in Bayreuth ook partijen als Froh en Loge. In laatstgenoemde rol is hij te beluisteren in de beroemde Ring onder Furtwängler uit 1950 in de Scala in Milaan. Hans Beer zong vanaf 1924 in Bayreuth kleine rollen, waaronder de Hirt. Gustav Rödin horen we als Junger Seemann. Hij zong tot in 1944 kleine rollen in Bayreuth. De rol van Steuermann werd in die jaren gezongen door Franz Meyer, maar die is niet te horen in de plaatopname. De slotscène begint pas met Markes woorden: 'Tot denn alles! Alles tot!' en dan heeft zijn zeer korte bijdrage aan het drama al geklonken.

<https://www.youtube.com/watch?v=gTHk2IhAdds>

Elmendorff

Karl Elmendorff zorgt voor meeslepend orkestspel, opvallend is het portamento, dat blijkbaar in die tijd gebruikelijk was. Eigenlijk jammer dat niet elke noot van de *Tristan*-partituur ons in deze uitvoering is overgeleverd. Maar hoe graag zouden we niet een dergelijke opname uit 1930 willen hebben, toen Arturo Toscanini naar Bayreuth kwam om er deze *Tristan* te dirigeren en bovendien in de nieuwe productie van *Tannhäuser* zijn debuut maakte. In deze door Siegfried Wagner geregisseerde productie verzorgde Rudolf Laban de choreografie van het ballet. Toscanini dirigeerde de partituur met de ouverture die direct overging in het voor Parijs gecomponeerde bacchanaal en de uitgebreide scène tussen Venus en Tannhäuser.

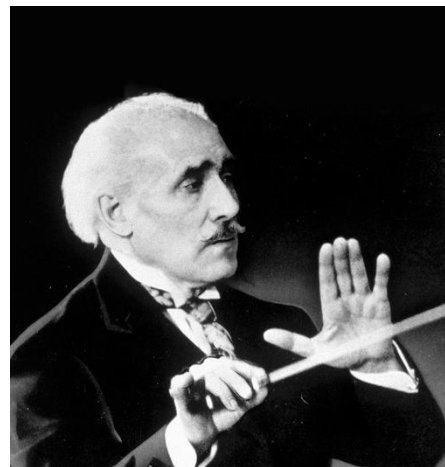
Karl Elmendorff

In de muziek die daar klinkt is de stijl van Wagners *Tristan und Isolde* overduidelijk te beluisteren. Blijkbaar moest het orkest er aan geloven, want ook de instrumentaal zeer moeilijke passages aan het einde van de drie bedrijven moesten worden gespeeld. Na 1945 werd daarmee in Bayreuth anders omgegaan. Dat kon, want *Tannhäuser* is door Wagner meer dan eens herzien. Er kan worden gekozen uit ruim dertig varianten. Genoemde passages zijn wel te beluisteren in de plaatopname die in 1930 werd gemaakt, wederom door Columbia, maar met opnieuw Karl Elmendorff als dirigent. Toscanini mocht voor die firma geen platen maken en zo was hij dus verantwoordelijk voor het inzepen van zangers en orkest tijdens repetities waarbij het er stormachtig aan toe kon gaan. Toscanini was de eerste dirigent uit het buitenland die in Bayreuth optrad. Dit wekte soms wrevel. Over deze bijzondere *Tannhäuser*-opname uit Bayreuth heb ik het graag in een volgende aflevering.

Urlus over Toscanini

Ik wil u de mening van een beroemd zanger over Toscanini niet onthouden. Over Toscanini als dirigent van *Tristan und Isolde* schrijft tenor Jacques Urlus in zijn autobiografie 'Mijn Loopbaan'. "Ik heb op die tournee [in 1912, in New York] ook 'Tristan' nog eenige malen gezongen, altijd onder leiding van Toscanini, dien ik als een buitengewoon leider heb leeren kennen. Ik heb in den loop der jaren onder vrijwel alle beroemde dirigenten gezongen en zonder iemand te kort te doen, meen ik te mogen zeggen, dat niemand de 'Tristan' zóó kan dirigeren als deze Italiaan. Een opvoering onder Toscanini wordt een gebeurtenis. Hoewel slechts middelmatig groot en tenger van gestalte, beheerscht hij zoowel het orkest als de zangers en zangeressen volkomen. 'Dat komt door zijn vurige zwarte oogen,' beweren de buitenstaanders. 'Hij kijkt eenvoudig door de menschen heen.' Wij, die onder hem werkten, wij weten beter. Toscanini is buitengewoon bijziende. Geen wonder, dat hij alles uit het hoofd dirigeert. Hij zou de noten, als ze voor hem lagen, waarschijnlijk niet eens kunnen lezen. Wat het dirigeren van 'Tristan' betreft, staat Toscanini inderdaad bovenaan. Ten opzichte van 'die Meistersinger' daarentegen wensch ik de namen van Nikisch, Muck, Strauss, Blech en Polak in een adem met dien van den Italiaan te noemen.

De groote moeilijkheid voor wie onder Toscanini zingt, is, dat hij een opera dirigeert als een symphonie. Dat doen trouwens de meeste Italiaansche leiders, omdat het in hun land gewoonte is, dat de souffleur, tevens voor kapelmeester fungeert, in zoover, dat hij niet alleen den tekst aangeeft, maar ook den inzet. Hoewel de Duitse opera in New York geenszins de beschikking had over een dergelijk factotum, bleef Toscanini zijn gewoonte, om hoegenaamd geen tekens te geven, getrouw. Hij kon de menschen op de Bühne hoogstwaarschijnlijk niet eens zien. Bij elke opvoering doorleefde deze leider, als 't ware de gehele opera. Wee degene, die zijn partij niet tot in de puntjes kende. Voor een concessie, hoe gering ook, was Toscanini onder geenerlij omstandigheid te vinden. Ik heb het meer dan eens meegemaakt, dat hij, als een zanger op een gegeven oogenblik aarzelde, omdat hij niet absoluut rolvast was, het orkest zóó crescendo liet spelen, dat de zang gedurende enkele oogenblikken volkomen in het lawaai verloren ging."

Toscanini

De Festspiele van 1930 zijn de eerste sinds de dood van Cosima, Wagners echtgenote en eigenlijk de drijvende kracht achter de Bayreuther Festspiele. Richard Wagner had zelf niet geregeld of de Festspiele na zijn dood zouden worden voortgezet.

Tijdens de Festspiele van 1930 overleed op 4 augustus Siegfried Wagner. Het festival werd gewoon voortgezet, evenals dat het geval was in 1886, toen zijn eigen grootvader, Franz Liszt, overleed. Het leven en de Festspiele gingen door. Winifred Wagner, weduwe van Siegfried nam de leiding over.